

แนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา:
ศึกษกรณีสถาบันอุดมศึกษาเอกชน
Designation of Disciplinary Regulations and Measures
in Thai Universities: Case of Private Universities

เกรียงไกร รอบรู้¹
Kriangkrai Robroo¹

¹รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ¹

¹Associate Dean Academic Affairs and Research , School of Law , Bangkok University¹

¹E-mail: kriangkrai.r@bu.ac.th

บทคัดย่อ

สถาบันอุดมศึกษาเอกชนซึ่งมีสภาพเป็นสังคมมนุษย์สังคมหนึ่งย่อมที่จะเกิดความขัดแย้งขึ้นเป็นธรรมดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอันเนื่องมาจากพฤติกรรมอันไม่ถูกต้องเหมาะสมของนักศึกษา ด้วยเหตุดังกล่าว จึงนำมาซึ่งการควบคุมพฤติกรรมหรือวินัยของนักศึกษาในรูปของระเบียบข้อบังคับซึ่งมีสถานะเป็นกฎเกณฑ์อันมีสภาพบังคับที่เป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม การกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษานั้น จะต้องนำไปจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ แนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัย มาประกอบการจัดทำระเบียบข้อบังคับฯ เพื่อให้ระเบียบข้อบังคับฯ ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับกฎหมายและมีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้บังคับต่อไป

คำสำคัญ : ระเบียบข้อบังคับ วินัย สถาบันอุดมศึกษาเอกชน

Abstract

Private University is an association of human beings, in which disputes are usually found, as a result from inappropriate behaviors of students. In response to such inconvenience, disciplinary regulations are concretely enacted to control students' behaviors or conducts. However, in determining the set of regulations, it is indispensable to consider behavioral factors, notions and norms related to protection of rights and freedom of students and the immaturity of children and youths. With these, the regulations are guarantee of appropriateness and future applicability.

Keywords : regulation, discipline, private university

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“สังคมมนุษย์” คือ การรวมตัวของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ต่อกันในแนวทางอย่างเดียวกัน แต่ด้วยพฤติกรรมของมนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างกันตามปัจจัยต่างๆ ทั้งทางด้านชีววิทยา (ชีวภาพหรือกายภาพ) จิตวิทยา และสังคมวิทยาหรือสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงอาจแสดงพฤติกรรมที่ตึงามหรือเลวร้ายออกมาไม่เหมือนกัน ส่วนที่เป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนไม่เหมาะสมจึงนำมาซึ่งความขัดแย้งและความไม่สงบสุขของสังคม ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในแนวทางที่เหมาะสม เพื่อจะนำไปสู่ความผาสุกร่วมกัน

สถาบันการศึกษาอันเป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้และประสบการณ์ให้แก่แก่นักเรียนนักศึกษา ก็มีสภาพเป็นสังคมมนุษย์สังคมหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยบุคลากรในภาคส่วนต่างๆ อาทิ ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักเรียนนักศึกษา ฯลฯ ก็ย่อมที่จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา อาจเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคลากรกันเองหรือระหว่างบุคลากรกับองค์กร บางครั้งอาจเป็นปัญหาเรื่องความประพฤติของบุคลากรภายในองค์กรที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ดังนั้น เพื่อป้องกันและระงับปัญหาดังกล่าวที่อาจเกิดขึ้นจึงต้องอาศัยกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นเครื่องมือในการกำหนดพฤติกรรมของบุคลากรให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งรวมถึงสถาบันอุดมศึกษาเอกชนเอง ก็มีความจำเป็นที่ต้องหามาตรการเพื่อป้องกันและระงับความขัดแย้งภายในองค์กร พร้อมทั้งกำหนดแนวทางความประพฤติที่เหมาะสมให้แก่บุคลากร ด้วยการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นบังคับใช้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาพฤติกรรมของ “นักศึกษา” เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาการลักขโมย ปัญหาการทุจริตสอบ หรือปัญหา

การกระทำความผิดที่มีโทษทางอาญา เป็นต้น เพื่อเป็นการควบคุมและแก้ไขพฤติกรรมของนักศึกษา สถาบันอุดมศึกษาเอกชนจึงได้ออกระเบียบข้อบังคับที่มีเนื้อหาเป็นการควบคุมวินัยนักศึกษา ซึ่งอาจปรากฏเป็นระเบียบข้อบังคับเฉพาะฉบับใดฉบับหนึ่ง หรืออาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระเบียบข้อบังคับฉบับอื่นๆ อาจปรากฏเป็นข้อควรปฏิบัติหรือข้อต้องปฏิบัติอันมีโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน

อย่างไรก็ตาม การกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษานั้น มีข้อควรพิจารณาที่สำคัญอยู่หลายประการ ได้แก่ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาซึ่งอาจแบ่งเป็น 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน ซึ่งมีแนวคิดสำคัญจากกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศจำนวนหลายฉบับ เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกฎหมายคุ้มครองเด็ก เป็นต้น และการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัย ซึ่งมีแนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายส่วนด้วยกัน ทั้งที่ปรากฏเป็นหลักกฎหมายทั่วไปอันไม่เป็นลายลักษณ์อักษรและกฎหมายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นสถานะของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนซึ่งมีสถานะเป็น “หน่วยงานทางปกครอง” ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 และประเด็นสถานะของคำสั่งลงโทษทางวินัยของนักศึกษา ซึ่งมีผลเป็นการกระทบต่อสถานะภาพของสิทธิและหน้าที่ของนักศึกษา คำสั่งดังกล่าวจึงเป็น

“คำสั่งทางปกครอง” อันอยู่ภายใต้บังคับของพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ด้วยเหตุนี้ การออกคำสั่งลงโทษทางวินัยจึงต้องถือปฏิบัติตามหลักการในพระราชบัญญัติดังกล่าวด้วย

อย่างไรก็ดี การกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนบางส่วน ยังมีเนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกับแนวคิดของกฎหมายทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและหลักกฎหมายทั่วไปที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน และการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัย ตลอดจนแนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ตามปัจจัยทางด้านชีววิทยา จิตวิทยา และสังคมวิทยาของนักศึกษา จึงสมควรที่จะหาแนวทางในการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาที่คำนึงถึงแนวคิดและหลักกฎหมายข้างต้นเป็นสำคัญ ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแต่ละแห่งสามารถนำแนวทางที่ผู้วิจัยนำเสนอไปปรับใช้กับการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาของสถาบันของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ อันเป็นที่มาของการควบคุมพฤติกรรมในรูปแบบของการกำหนดวินัย ตลอดจนศึกษาแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการควบคุมวินัยของนักศึกษา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดและกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน
3. เพื่อศึกษาถึงแนวคิดและกฎหมายที่ให้

ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัยของนักศึกษา

4. เพื่อหาแนวทางให้แก่สถาบันอุดมศึกษาเอกชนในการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับกฎหมาย

สมมุติฐานของการวิจัย

สถาบันอุดมศึกษาเอกชนมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา เพื่อมุ่งควบคุมพฤติกรรมของนักศึกษาให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและเหมาะสม เนื่องจาก ระเบียบข้อบังคับฯ ดังกล่าวมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการกำหนดเกณฑ์พฤติกรรมของนักศึกษา การสอบสวนและการลงโทษทางวินัยของนักศึกษา ทั้งนี้ เพื่อให้ระเบียบข้อบังคับฯ มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามกฎหมาย จึงสมควรหาแนวทางในการกำหนดระเบียบข้อบังคับฯ ที่สอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมาย หลักกฎหมายทั่วไป ตลอดจนแนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนสามารถนำแนวทางดังกล่าวไปปรับใช้กับการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาถึงแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ อันเกิดจากปัจจัยทางด้านชีววิทยา จิตวิทยา และสังคมวิทยา ซึ่งล้วนแต่ส่งผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก ศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับวินัยซึ่งเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมดังกล่าวให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและเหมาะสม ตลอดจนศึกษาถึงแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการควบคุมวินัยของนักศึกษา

นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาถึงแนวคิดที่ให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน และการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัย ซึ่งรวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งบทบัญญัติของกฎหมายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ กฎหมายระหว่างประเทศ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ และกฎเกณฑ์ของฝ่ายบริหาร เป็นต้น ตลอดจนกฎหมายที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของหลักกฎหมายทั่วไป เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา สำหรับสถาบันอุดมศึกษาเอกชนสามารถนำไปเป็นแนวทางในการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาของสถาบันของตน

วิธีการศึกษาวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร เช่น กฎหมายระหว่างประเทศ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ ประมวลกฎหมาย กฎเกณฑ์ของฝ่ายบริหาร ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาที่ต่างๆ คำอธิบายและตำรากฎหมาย บทความวิชาการ คำสั่งศาลปกครอง วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ในสาขานิติศาสตร์เป็นสำคัญ ประกอบกับองค์ความรู้ทางด้านชีววิทยา จิตวิทยา และสังคมวิทยาที่มีส่วนสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อใช้ประกอบงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยทำการรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

นิยามศัพท์

1. สถาบันอุดมศึกษาเอกชน หมายถึง สถาบันอุดมศึกษาเอกชนตามกฎหมาย สถาบันอุดมศึกษาเอกชน ซึ่งปัจจุบันได้แก่ พระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษาเอกชน พ.ศ. 2546
2. ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา หมายถึง กฎเกณฑ์เกี่ยวกับวินัยของนักศึกษา ไม่ว่าจะเรียกชื่อกฎเกณฑ์ดังกล่าวว่าอย่างไรก็ตาม เช่น ระเบียบข้อบังคับ ฯลฯ

คำย่อ

1. สถาบันฯ หมายถึง สถาบันอุดมศึกษาเอกชน
2. ระเบียบข้อบังคับฯ หมายถึง ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา
3. คณะกรรมการสอบสวนฯ หมายถึง คณะกรรมการสอบสวนทางวินัย
4. คณะกรรมการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับฯ หมายถึง คณะกรรมการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงแนวคิดเบื้องต้นในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ และการควบคุมวินัยของนักศึกษา
2. ทราบถึงแนวคิดและกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน ทั้งจากกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศ
3. ทราบถึงแนวคิดและกฎหมายที่ให้ความ

คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัยของนักศึกษา ทั้งจากบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งเป็น นัยลักษณ์ อักษรและหลักกฎหมายทั่วไป

4. สามารถหาแนวทางที่เหมาะสมในการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา เพื่อให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาของสถาบันของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

สังคมมนุษย์มีลักษณะเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนเพื่อที่จะมีปฏิสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ต่อกัน แต่ถึงกระนั้น เมื่อมนุษย์มีการรวมตัวกันย่อมที่จะมีความเห็นแตกต่างกัน มีการแสดงพฤติกรรมเพื่อเอาตัวรอดตามสัญชาตญาณ จึงนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกภายในสังคม พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาแตกต่างกันนี้เกิดจากปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านชีววิทยา (ชีวภาพหรือกายภาพ) ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา และปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา (สิ่งแวดล้อม) โดยที่ ปัจจัยทางด้านชีววิทยา เกี่ยวข้องกับสภาพร่างกายของมนุษย์ ตั้งแต่ระบบประสาท ระบบต่อม และระบบกล้ามเนื้อ ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา เกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจของมนุษย์ และปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมหรือสังคมที่มนุษย์ได้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น เมื่อมนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างกันตามแต่ละปัจจัยดังกล่าว ก็ย่อมที่จะมีพฤติกรรมที่ดีงามหรือเลวร้ายแตกต่างกันไปด้วย

สำหรับพฤติกรรมที่เลวร้ายหรือผิดปกติไปจากพฤติกรรมอันควรจะเป็นของบุคคลทั่วไปในสังคมมักจะเรียกพฤติกรรมเช่นนี้ว่า “พฤติกรรมผิดปกติ (Abnormal Behavior)” หรือ “พฤติกรรมเบี่ยงเบน (Deviant Behavior)” ซึ่งพฤติกรรมในลักษณะนี้เองจะนำมาซึ่งความไม่สงบสุขของสังคม การควบคุมพฤติกรรมหรือการควบคุม “วินัย” ของสมาชิกในสังคมจึงเกิดขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก ทั้งวิถีประเพณี (Folkways) กฎศีลธรรม (Mores) และกฎหมาย (Laws) (จำนง อธิวัฒน์สิทธิ์, 2547, หน้า 34-35 และ สุพัตรา สุภาพ, 2540, หน้า 21) แต่กฎเกณฑ์ที่ค่อนข้างมีประสิทธิภาพมากที่สุดในการควบคุมวินัย ได้แก่ กฎหมาย เนื่องจากกฎหมายมีฐานที่มาจากอำนาจและมีสภาพบังคับที่ชัดเจน กล่าวคือ ผู้ที่ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายย่อมต้องได้รับโทษ

ในส่วนของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนซึ่งมีสภาพเป็นสังคมมนุษย์สังคมหนึ่งก็ย่อมที่จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรมหรือวินัยของสมาชิกภายในสถาบันฯ ซึ่งในการศึกษาวิจัยนี้ มุ่งที่จะศึกษาเฉพาะการควบคุมวินัยของนักศึกษาเท่านั้น โดยอาศัยเครื่องมือในการควบคุมวินัยนักศึกษาในรูปของระเบียบข้อบังคับของสถาบันฯ

อนึ่ง การที่สถาบันฯ จะนำระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษามาบังคับใช้กับนักศึกษานั้น จำต้องพิจารณาถึงความสอดคล้องกับแนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน ซึ่งจากการศึกษากฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศพบว่า การให้คำจำกัดความคำว่า “เด็ก” และ “เยาวชน” ยังไม่มีความชัดเจนแน่นอน แต่เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาซึ่งเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบกับพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 มาตรา 4 บัญญัติว่า “นักศึกษา หมายความว่า เด็กซึ่งกำลังรับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาหรือเทียบเท่าอยู่ในสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชน” จึงเป็นการยืนยันในเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าวที่มุ่งจะคุ้มครองนักศึกษาในฐานะที่เป็น “เด็ก” ซึ่งกำลังศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษาไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชนด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นควรกำหนดความหมายของคำว่า “เด็ก” และ “เยาวชน” ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ให้ความหมายถึง นักศึกษาทุกคนซึ่งกำลังรับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาหรือเทียบเท่าอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนด้วย
- สำหรับกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน และสามารถนำมาปรับใช้กับการสอบสวนและลงโทษทางวินัยอาจแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ กฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศ
- 1.1 ในส่วนของกฎหมายระหว่างประเทศ ได้แก่ ปกฤษฎีกาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

(Universal Declaration of Human Rights 1948) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant of Civil and Political Rights 1966) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic Social and Cultural Rights 1966) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) เนื้อหาโดยรวมมุ่งคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพประเภทต่างๆ ของมนุษย์ซึ่งรวมถึงเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กที่มุ่งคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเด็กเป็นการเฉพาะ กล่าวคือ มีรายละเอียดของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพแตกต่างไปจากการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ด้วยปัจจัยทางกายภาพและสภาพจิตใจของเด็กและเยาวชนที่มีความแตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป

- 1.2 ในส่วนของกฎหมายภายในประเทศ ได้แก่ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134/2 ประกอบกับมาตรา 133 ทวิ ที่บัญญัติให้มี “ทีมสหวิชาชีพ” ซึ่งประกอบไปด้วย นักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ บุคคลที่เด็กร้องขอ และพนักงานอัยการ เข้ามามีส่วนร่วมในการสอบสวนเด็กที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี ซึ่งตกเป็นผู้ต้องหา (เสาวลักษณ์ วิจิตร, 2545, หน้า 22) นอกจากนี้ มาตรา 134/1 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ยังได้บัญญัติให้พนักงานสอบสวน

ต้องสอบถามผู้ต้องหาที่อายุไม่เกิน 18 ปี ในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหาว่า มี หมายความหรือไม่ ถ้าผู้ต้องหาไม่มี หมายความ รัฐจะต้องจัดหาหมายความ ให้ผู้ต้องหาดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ จึงอาจถือ ได้ว่าหมายความเป็นส่วนหนึ่งของทีม สหวิชาชีพด้วย

นอกจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ยังมีเนื้อหาสาระบางส่วนที่ให้การคุ้มครอง สิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและ เยาวชน จากการสอบสวนและลงโทษทางวินัยอีก ด้วย โดยกำหนดรายละเอียดไว้ใน กฎกระทรวง กำหนดพฤติกรรมของนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2548 และ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2548

2. แนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการ คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษา จากการสอบสวนและลงโทษทางวินัย ด้วยเหตุที่สถาบันอุดมศึกษาเอกชนได้รับการ จัดตั้งตามพระราชบัญญัติสถาบัน อุดมศึกษาเอกชน พ.ศ. 2546 มีหน้าที่ใน การจัดทำบริการสาธารณะทางด้านการ

ศึกษา ได้แก่ การให้การศึกษ ส่งเสริม วิชาการและวิชาชีพชั้นสูง ทำการสอน ทำการวิจัย ให้บริการทางวิชาการแก่ สังคม และทำนุบำรุงศิลปและ วัฒนธรรมของชาติ ซึ่งโดยปกติจะต้อง เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจัดทำบริการ สาธารณะดังกล่าว แต่ด้วยภารกิจของรัฐ ในปัจจุบันมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเกินกว่าที่ รัฐจะดำเนินการได้เองในทุกกรณี จึงมอบ หมายภารกิจการจัดทำบริการสาธารณะ บางประเภทให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ แทน ดังนี้ สถาบันอุดมศึกษาเอกชนจึง อยู่ในสถานะของผู้ดำเนินการหรือจัดทำ บริการสาธารณะแทนรัฐ โดยรัฐมอบ หมายภารกิจดังกล่าวผ่านกฎหมายซึ่งก็ คือ พระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษา เอกชน พ.ศ. 2546

นอกจากนี้ สถานะของสถาบันอุดมศึกษา เอกชนยังถือว่าเป็น “เจ้าหน้าที่”² ตามพระราช บัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 การสอบสวนทางวินัยของนักศึกษามีลักษณะเป็น “การพิจารณาทางปกครอง”³ และคำสั่งลงโทษ ทางวินัยของนักศึกษามีลักษณะเป็น “คำสั่งทาง ปกครอง”⁴ ตามความของพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติ

²พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 มาตรา 5 บัญญัติว่า “ในพระราชบัญญัตินี้... “เจ้าหน้าที่” หมายความว่า บุคคล คณะบุคคล หรือนิติบุคคล ซึ่งใช้อำนาจหรือได้รับมอบให้ใช้อำนาจทางปกครองของรัฐในการดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งขึ้นในระบบราชการ รัฐวิสาหกิจหรือกิจการอื่นของรัฐหรือไม่ก็ตาม” และ ชาญชัย แสวงศักดิ์, คำอธิบายกฎหมายว่าด้วย วิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2552), หน้า 37-38.

³พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 มาตรา 5 บัญญัติว่า “ในพระราชบัญญัตินี้... “การพิจารณาทาง ปกครอง” หมายความว่า การเตรียมการและการดำเนินการของเจ้าหน้าที่เพื่อจัดให้มีคำสั่งทางปกครอง”

ราชการทางปกครอง ดังนั้น การสอบสวนและลงโทษทางวินัยของนักศึกษาย่อมที่จะต้องผูกพันตามบทบัญญัติต่างๆ ของกฎหมายดังกล่าวด้วย เช่น เรื่องของเจ้าหน้าที่ผู้พิจารณาทางปกครอง คู่กรณีในการพิจารณาทางปกครอง การพิจารณาทางปกครอง (อันรวมถึงสิทธิต่างๆ ของคู่กรณีที่พึงได้รับจากการพิจารณาทางปกครอง) รูปแบบและผลของคำสั่งทางปกครอง การอุทธรณ์คำสั่งทางปกครอง การขอให้พิจารณาใหม่ รวมถึงการเพิกถอนคำสั่งทางปกครอง มิฉะนั้นอาจกระทบต่อความชอบด้วยกฎหมายในที่สุด ซึ่งหลักการในส่วนนี้เป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัยโดยตรงตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง อย่างไรก็ตาม การสอบสวนและลงโทษทางวินัยของนักศึกษาเชื่อว่าผูกพันแต่กฎหมายลายลักษณ์อักษรเท่านั้น แต่ยังคงผูกพันตามหลักกฎหมายทั่วไปซึ่งไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรอีกด้วย โดยหลักกฎหมายทั่วไปที่ให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัยอาจแบ่งเป็น 2 ส่วนด้วยกัน ดังนี้ ส่วนแรก หลักกฎหมายทั่วไป อันเป็นรากฐานของกฎหมายในทุกสาขา ได้แก่ “หลักไม่มีความผิดไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมาย” “หลักสันนิษฐานว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้บริสุทธิ์” และ “หลักความมั่นคงของกฎหมาย” และส่วนที่สอง หลักกฎหมายปกครอง ได้แก่ “หลักความเสมอภาค” “หลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ” และ “หลักความได้

สัดส่วน (หลักความพอสมควรแก่เหตุ)” (บรรเจิด สิงคะเนติ และสมศักดิ์ นวตระกูลพิสุทธิ์, 2543, หน้า 166 และ บุปผา อัครพิมาน, 2554)

เมื่อได้ศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา แนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาในฐานะเด็กและเยาวชน และแนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาจากการสอบสวนและลงโทษทางวินัยแล้ว ผู้วิจัยจึงได้นำหลักการดังกล่าวมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นแนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา โดยแบ่งหัวข้อในการพิจารณาออกเป็น 5 ส่วนสำคัญ ได้แก่ แนวคิดเบื้องต้นสำหรับการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา การพิจารณาถึงแนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา ในด้านการสอบสวนทางวินัย ด้านการลงโทษทางวินัย ด้านการอุทธรณ์ และด้านการขอให้พิจารณาใหม่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. แนวคิดเบื้องต้นสำหรับการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางดังต่อไปนี้
 - 1.1 การแบ่งแยกระหว่างระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษากับระเบียบข้อบังคับลักษณะอื่นๆ เนื่องจาก ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษามีลักษณะเฉพาะที่มุ่งควบคุมพฤติกรรมของ

“พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 มาตรา 5 บัญญัติว่า “ในพระราชบัญญัตินี้ ... “คำสั่งทางปกครอง” หมายความว่า

(1) การใช้อำนาจตามกฎหมายของเจ้าหน้าที่ที่มีผลเป็นการสร้างนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคลในอันที่จะก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน ระงับ หรือมีผลกระทบต่อสถานภาพของสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการถาวรหรือชั่วคราว เช่น การสั่งการ การอนุญาต การอนุมัติ การวินิจฉัยอุทธรณ์ การรับรอง และการรับจดทะเบียน แต่ไม่หมายความรวมถึงการออกกฎ

(2) การอื่นที่กำหนดในกฎกระทรวง”

นักศึกษา มีการกำหนดถึงการสอบสวน และลงโทษทางวินัย จึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากระเบียบข้อบังคับลักษณะอื่นๆ การแบ่งแยกบทบัญญัติเกี่ยวกับวินัย นักศึกษาออกจากระเบียบข้อบังคับลักษณะอื่นๆ จะเป็นประโยชน์ต่อการตีความบทบัญญัติ เมื่อบทบัญญัติมีความคลุมเครือไม่ชัดเจนก็สามารถตีความให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของระเบียบข้อบังคับฉบับนั้นได้ หากแต่ระเบียบข้อบังคับได้บัญญัติรายละเอียดเกี่ยวกับวินัย นักศึกษารวมกับบทบัญญัติลักษณะอื่นๆ จะเป็นการยากต่อการค้นหาเจตนารมณ์ของระเบียบข้อบังคับฉบับนั้น และกลายเป็นอุปสรรคต่อการตีความบทบัญญัติในที่สุด

1.2 การแบ่งแยกบทบัญญัติระหว่างข้อควรปฏิบัติ และ ข้อต้องปฏิบัติสำหรับนักศึกษา เนื่องจาก บทบัญญัติที่เป็น “ข้อควรปฏิบัติ” มีลักษณะเป็นการรณรงค์ให้นักศึกษาปฏิบัติตามเพื่อความเหมาะสมของพฤติกรรมเท่านั้น นักศึกษาอาจจะปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามก็ได้ แต่ถ้าบทบัญญัติดังกล่าวเป็น “ข้อต้องปฏิบัติ” จะมีผลบังคับให้นักศึกษาต้องถือปฏิบัติตามเท่านั้น หากนักศึกษาไม่ปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืนย่อมจะต้องได้รับโทษทางวินัย ดังนั้น ระเบียบข้อบังคับฯ จึงควรแบ่งแยกบทบัญญัติในลักษณะข้างต้นออกจากกันอย่างชัดเจน

1.3 ระเบียบข้อบังคับฯ ควรกำหนดหลักประกันความเป็นธรรมและมาตรฐานของการสอบสวนและลงโทษทางวินัยที่มีลักษณะเฉพาะ โดยอย่างน้อยที่สุด ต้อง

มีหลักประกันความเป็นธรรมหรือมาตรฐานฯ ที่ไม่ต่ำกว่าที่พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 บัญญัติไว้ด้วย

2. แนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา: ด้านการสอบสวนทางวินัย ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางดังต่อไปนี้

2.1 ระเบียบข้อบังคับฯ ควรกำหนดให้ผู้ที่มีหน้าที่ในการสอบสวนทางวินัยอยู่ในรูปของ “คณะกรรมการ” (งานวิจัยนี้เรียกว่า “คณะกรรมการสอบสวนทางวินัย”) อันมีลักษณะเป็นองค์กรกลุ่ม ซึ่งการสอบสวนจะต้องผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างรอบคอบระหว่างคณะกรรมการสอบสวนฯ จึงเป็นการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน และนำมาซึ่งความน่าเชื่อถือมากกว่าการสอบสวนด้วยบุคคลเพียงคนเดียว

นอกจากนี้ ระเบียบข้อบังคับฯ ควรนำหลักการเกี่ยวกับองค์ประกอบ องค์ประชุม และองค์มติ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับการปฏิบัติหน้าที่ขององค์กรกลุ่มมาประกอบการพิจารณา ดังต่อไปนี้

2.1.1 องค์ประกอบของคณะกรรมการสอบสวนฯ ควรกำหนดตัวบุคคลที่จะดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการสอบสวนฯ อย่างชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยเสนอว่า คณะกรรมการสอบสวนฯ ควรประกอบไปด้วยบุคลากรภายในสถาบันฯ ที่สังกัดหน่วยงานซึ่งดูแลงานวินัยนักศึกษาโดยตรง เพราะบุคคลดังกล่าวย่อมมีความเชี่ยวชาญในงานวินัยนักศึกษา อันเป็นภาระงานที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำ คณบดี

- คณะวิชาที่นักศึกษาผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำ ความผิดนั้นสังกัด ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้าน กฎหมายและจิตวิทยา ซึ่งเป็นการนำแนวคิด “สหวิชาชีพ” ตามประมวลกฎหมายวิธี พิจารณาความอาญามาปรับใช้ให้เหมาะสม นอกจากนี้ สถาบันฯ อาจมีการกำหนด สัดส่วนของคณะกรรมการสอบสวนฯ เพิ่มเติมจากข้อเสนอของผู้วิจัยก็ได้
- 2.1.2 องค์ประชุมของคณะกรรมการสอบสวนฯ ควรกำหนดสัดส่วนที่มีความชัดเจน ประกอบกับนำ “หลักปราศจากอคติ” หรือ “หลักความเป็นกลาง” มาปรับใช้กับคณะกรรมการสอบสวนฯ
- 2.1.3 องค์มติของคณะกรรมการสอบสวนฯ ควร กำหนดองค์มติที่ถือคะแนนเสียงข้างมาก เด็ดขาด กล่าวคือ ต้องเป็นคะแนนเสียงเกิน กึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการสอบสวนฯ ที่มา ประชุมหรือของคณะกรรมการสอบสวนฯ ทั้งหมด เนื่องจากจะส่งผลต่อความน่าเชื่อถือ ของมติที่มีความเป็นเอกภาพ
- 2.2 ในการสอบสวนทางวินัย คณะกรรมการสอบสวนฯ ควรคำนึงถึงปัจจัยอายุของนักศึกษา ในฐานะเด็กและเยาวชน ซึ่งการสอบสวน อาจกระทบต่อสภาพจิตใจของนักศึกษาใน ฐานะเด็กและเยาวชนมากกว่าบุคคลทั่วไป โดยนำแนวคิดและกฎหมายระหว่าง ประเทศและกฎหมายภายในประเทศที่เกี่ยวข้อง มาปรับใช้
- นอกจากนี้ คณะกรรมการสอบสวนฯ ยังต้อง คำนึงถึงหลักกฎหมายทั่วไปที่มีความเกี่ยวข้องกับการ สอบสวนทางวินัยอีกด้วย เช่น หลักไม่มีความผิด ไม่มี โทษ หากไม่มีกฎหมาย หลักสันนิษฐานว่าผู้ถูกกล่าวหา เป็นผู้บริสุทธิ์ หรือหลักความมั่นคงของกฎหมาย เป็นต้น
- 2.3 สำหรับขั้นตอนการสอบสวนทางวินัย ควร นำสิทธิต่างๆ ที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติ ปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 มาบัญญัติไว้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในระเบียบ ข้อบังคับฯ นอกจากนี้ ควรกำหนดระยะเวลา ของการสอบสวนอย่างชัดเจน ไม่ใช่ ระยะเวลาที่เนิ่นนานจนเกินไป แต่อย่างไรก็ ดีในกรณีที่มีเหตุจำเป็น ก็ควรเปิดโอกาสให้ มีการขยายระยะเวลาการสอบสวนออกไป อีก เพื่อมิให้การสอบสวนกระทำโดยรวบรัด และไม่รอบคอบ
3. แนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับ เกี่ยวกับวินัยนักศึกษา: ด้านการลงโทษ ทางวินัย ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางดังต่อไปนี้
- 3.1 สถาบันฯ ควรกำหนดลักษณะของโทษทาง วินัยที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ปรับเปลี่ยน พฤติกรรมของตนให้กลับมาสู่แนวทางที่ถูก ควร ซึ่งอาจกำหนดลักษณะของโทษทาง วินัยประเภทการ “บำเพ็ญประโยชน์” มากกว่าการลงโทษเพื่อตัดนักศึกษาออกจาก สังคม นอกจากนี้ สถาบันฯ ควรกำหนด ลักษณะของโทษทางวินัยที่มีความชัดเจน เพื่อสอดคล้องกับหลักความมั่นคงของ กฎหมาย หลักความได้สัดส่วน และเพื่อ คุ้มครองความมั่นคงของนิติฐานะของบุคคล เช่น ควรกำหนดกรอบระยะเวลาขั้นสูงสุดให้ การลงโทษพักการเรียน หรือยกเลิกลักษณะ ของโทษทางวินัยประเภท “โทษอื่นๆ ตาม ที่เห็นสมควร” เพราะลักษณะของโทษ ประเภทหลังเป็นการขัดต่อหลักความมั่นคง ของกฎหมาย และกระทบต่อความมั่นคง ของนิติฐานะของบุคคลอย่างชัดเจน

- 3.2 ในส่วนของการลงทะเบียนทางวินัย ควรคำนึงถึงปัจจัยอายุของนักศึกษาในฐานเด็กและเยาวชน หลักกฎหมายทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการใช้ดุลพินิจเพื่อลงทะเบียนทางวินัยประกอบการพิจารณาด้วย เช่น การลงทะเบียนทางวินัยต้องสอดคล้องกับหลักความได้สัดส่วน ฯลฯ หรือแม้แต่การนำปัจจัยทางด้านชีววิทยา จิตวิทยา และสังคมวิทยา ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่แตกต่างกันมาประกอบการพิจารณาลงโทษด้วย เพราะในบางกรณี นักศึกษาอาจกระทำความผิดไปด้วยสภาพปัญหาทางด้านร่างกาย สภาพจิตใจ หรือสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ที่นักศึกษอาจไม่ได้มีจิตใจที่เลวร้ายแต่อย่างใด
- 3.3 ผู้วิจัยได้นำเสนอถึงสถานะของมติให้ลงทะเบียนทางวินัยของคณะกรรมการสอบสวนฯ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับผู้ออกคำสั่งลงทะเบียนทางวินัย โดยอาจแบ่งออกเป็น 2 กรณี ดังต่อไปนี้
- 3.3.1 มติให้ลงทะเบียนทางวินัยของคณะกรรมการสอบสวนฯ ไม่มีสถานะเป็นคำสั่งทางปกครอง กล่าวคือ มติดังกล่าวยังไม่มีผลกระทบต่อสถานภาพของสิทธิหน้าที่ของนักศึกษา แต่เป็นเพียงขั้นตอนการดำเนินการภายในอันจะนำไปสู่การออกคำสั่งลงทะเบียนทางวินัย (คำสั่งทางปกครอง) ในภายหลังเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการสอบสวนฯ จึงต้องรายงานผลการสอบสวนพร้อมมติไปยังบุคคลอื่นเพื่อออกคำสั่งลงทะเบียนทางวินัยต่อไป
- 3.3.2 มติให้ลงทะเบียนทางวินัยของคณะกรรมการสอบสวนฯ มีสถานะเป็นคำสั่งทางปกครอง กล่าวคือ มติดังกล่าวมีผลบังคับใช้ในตัวเอง และส่งผลกระทบต่อสถานภาพของสิทธิและหน้าที่ของนักศึกษาแล้ว ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการสอบสวนฯ จึงอยู่ในสถานะของผู้ออกคำสั่งลงทะเบียนทางวินัย (คำสั่งทางปกครอง) นอกจากนี้ เพื่อให้บทบัญญัติของระเบียบข้อบังคับฯ ในส่วนที่เกี่ยวกับการลงทะเบียนทางวินัยมีประสิทธิภาพ จึงควรกำหนดให้การออกคำสั่งลงทะเบียนทางวินัยต้องทำเป็นหนังสือ ประกอบกับระบุนิติอุทธรณ์และสิทธิในการยื่นฟ้องคดีต่อศาลปกครองไว้ในคำสั่งลงทะเบียนทางวินัยด้วย ทั้งนี้เพื่อให้มีความสอดคล้องกับกฎหมาย
4. แนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา: ด้านการอุทธรณ์
- ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางดังต่อไปนี้
- 4.1 ในกรณีที่นักศึกษาไม่พอใจต่อผลของคำสั่งลงทะเบียนทางวินัยก็สามารถยื่นอุทธรณ์คำสั่งดังกล่าวได้ โดยผู้วิจัยเสนอระยะเวลาในการใช้สิทธิยื่นอุทธรณ์ต่อผู้ออกคำสั่งลงทะเบียนภายใน 15 วัน นับแต่วันที่นักศึกษาได้รับแจ้งคำสั่งลงทะเบียน และผู้ออกคำสั่งลงทะเบียนต้องพิจารณาอุทธรณ์ให้แล้วเสร็จและแจ้งนักศึกษาภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ตนได้รับอุทธรณ์ นอกจากนี้ ระเบียบข้อบังคับฯ ควรกำหนดต่อไปว่า หากผู้ออกคำสั่งลงทะเบียนนั้นไม่เห็นด้วยกับอุทธรณ์ ต้องเสนอความเห็นของตนไปยังผู้มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ต่อไป
- นอกจากนี้ ระเบียบข้อบังคับฯ ควรกำหนดสิทธิในการขอให้มีการทูลเกล้าฯ ถวายคำสั่งลงทะเบียนเอาไว้ด้วย โดยกำหนดเงื่อนไขในการขอให้มีการทูลเกล้าฯ ถวายก็ต่อเมื่อมี

“พฤติการณ์พิเศษ” กล่าวคือ ต้องมีลักษณะที่อาจกระทบต่อสถานภาพหรือสิทธิเสรีภาพของนักศึกษาเกินกว่าจะเยียวยาให้กลับคืนมาดั้งเดิม หากภายหลังผู้มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์วินิจฉัยว่านักศึกษาไม่มีความผิดแต่อย่างใด

4.2 สำหรับประเด็นเกี่ยวกับผู้มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์อาจแบ่งออกเป็น 2 กรณี ดังต่อไปนี้

4.2.1 อธิการบดีเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ เฉพาะกรณีอุทธรณ์คำสั่งลงโทษทางวินัยที่มีโทษสถานหนักที่สุด

4.2.2 สภาสถาบันเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ เฉพาะกรณีอุทธรณ์คำสั่งลงโทษทางวินัยที่เป็นโทษสถานหนักที่สุดเท่านั้น เนื่องจาก สภาสถาบันมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและควบคุมดูแลกิจการของสถาบันฯ ซึ่งถือว่าเป็นภารกิจที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก หากกำหนดให้สภาสถาบันเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ในทุกกรณีอาจกระทบต่อการปฏิบัติงานและอาจส่งผลให้การพิจารณาอุทธรณ์เป็นไปอย่างล่าช้า

อนึ่ง เนื่องจากภารกิจของอธิการบดีและสภาสถาบันมีจำนวนค่อนข้างมาก ระเบียบข้อบังคับฯ ควรกำหนดให้อธิการบดีและสภาสถาบันมีอำนาจในการแต่งตั้ง “คณะกรรมการอุทธรณ์” เพื่อทำหน้าที่รวบรวมข้อเท็จจริง บทบัญญัติของระเบียบข้อบังคับฯ ที่เกี่ยวข้องกับกรณี และความเห็นอื่นๆ ที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาอุทธรณ์ และเสนอความเห็นดังกล่าวต่ออธิการบดีหรือสภาสถาบัน เพื่อจะนำมาประกอบการพิจารณาอุทธรณ์ต่อไป แต่อย่างไรก็ดี ความเห็นของคณะกรรมการอุทธรณ์ไม่มีผลผูกพันให้อธิการบดีหรือสภาสถาบันต้องพิจารณาอุทธรณ์ให้

เป็นไปในแนวทางเช่นเดียวกับคณะกรรมการอุทธรณ์

นอกจากนี้ ควรกำหนดให้การพิจารณาอุทธรณ์ต้องกระทำให้แล้วเสร็จภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับรายงานความเห็นจากผู้ออกคำสั่งลงโทษทางวินัย แต่ถ้ามีเหตุจำเป็นไม่อาจพิจารณาและวินิจฉัยอุทธรณ์ให้แล้วเสร็จตามระยะเวลาดังกล่าว ผู้มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์สามารถขยายระยะเวลาออกไปไม่เกิน 30 วัน นับแต่วันที่ครบกำหนดระยะเวลาข้างต้น แต่ทั้งนี้ ต้องมีหนังสือแจ้งนักศึกษาที่ยื่นอุทธรณ์ให้ทราบด้วย

4.3 ระเบียบข้อบังคับฯ ควรกำหนดอย่างชัดเจนว่า การวินิจฉัยอุทธรณ์ “ถือเป็นที่สุด” เพื่อขจัดปัญหาในทางกฎหมายว่า นักศึกษามีสิทธิที่จะอุทธรณ์คำวินิจฉัยอุทธรณ์ได้อีกหรือไม่ แต่ทั้งนี้การกำหนดให้การวินิจฉัยอุทธรณ์ถือเป็นที่สุดนั้น ย่อมไม่ตัดสิทธิที่นักศึกษาจะฟ้องร้องคดีต่อศาล

5. แนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา: ด้านการขอให้พิจารณาใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่า หลักการเรื่องการขอให้พิจารณาใหม่ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 มีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำแนวทางดังกล่าวมาปรับใช้กับการขอให้พิจารณาใหม่ตามระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา

ข้อเสนอแนะ

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาสำหรับสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในข้างต้น ผู้วิจัย

จึงขอเสนอแนะขั้นตอนและรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดทำระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สำหรับสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาใช้บังคับอยู่แล้ว ควรมอบหมายให้หน่วยงานซึ่งดูแลงานวินัยนักศึกษาตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมในด้านต่างๆ ของระเบียบข้อบังคับฯ หากพบว่า ส่วนที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขมีจำนวนมากก็สมควรจัดทำระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับใหม่ขึ้นทั้งฉบับ แต่ถ้าส่วนที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขมีเพียงเล็กน้อยก็ไม่จำเป็นต้องจัดทำระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับใหม่ เพียงแต่ปรับปรุงแก้ไขเฉพาะส่วนที่ยังบกพร่องเท่านั้น แต่สำหรับสถาบันฯ ที่ยังไม่มีระเบียบข้อบังคับใช้ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยศึกษาก็จำเป็นต้องจัดทำระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับใหม่ทั้งฉบับ
2. เมื่อหน่วยงานซึ่งดูแลงานวินัยนักศึกษาเห็นควรให้มีการจัดทำระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับใหม่ขึ้นทั้งฉบับหรือเห็นควรมีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับฯ ในบางส่วน ให้หน่วยงานดังกล่าวรายงานความเห็นต่ออธิการบดี (หรือบุคคลที่อธิการบดีมอบหมาย) เพื่อแต่งตั้ง “คณะกรรมการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา”⁵ เพื่อทำการศึกษา จัดให้มีการรับฟังความคิดเห็น

สรุปลผล และเสนอความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับฯ ซึ่งผู้วิจัยเห็นควรกำหนดบุคคลที่จะดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับฯ ดังต่อไปนี้

- รองอธิการบดีด้านกิจการนักศึกษาเป็นประธาน เนื่องจาก เป็นผู้บริหารระดับสูงของสถาบันฯ ประกอบกับมีภาระหน้าที่อันเกี่ยวข้องก้งงานด้านวินัยของนักศึกษา
- บุคลากรที่สังกัดหน่วยงานซึ่งดูแลงานวินัยนักศึกษาเป็นกรรมการ เนื่องจากบุคคลดังกล่าวมีภาระหน้าที่งานประจำเกี่ยวกับงานด้านวินัยนักศึกษา ย่อมที่จะมีความเชี่ยวชาญและทราบถึงปัญหาในทางปฏิบัติของงานวินัยนักศึกษาเป็นอย่างดี
- ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านกฎหมายอาญาและกฎหมายปกครองเป็นกรรมการ เนื่องจากแนวทางการกำหนดระเบียบข้อบังคับฯ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวคิดในกฎหมายอาญาและกฎหมายปกครองจำนวนมาก เพื่อให้ระเบียบข้อบังคับฯ สอดคล้องกับกฎหมาย จึงควรเชิญผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวร่วมเป็นกรรมการเพื่อให้ความเห็นทางด้านกฎหมาย
- ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านจิตวิทยาเป็นกรรมการ เนื่องจากการสอบสวนทางวินัยมีสภาพเป็นการกดดันต่อจิตใจของ

⁵สถาบันฯ แต่ละแห่งอาจกำหนดชื่อเรียกของคณะกรรมการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษาที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ความเหมาะสม

- นักศึกษา การเชิญผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านจิตวิทยาาร่วมเป็นกรรมการจะช่วยให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบของการสอบสวนและการกำหนดลักษณะของโทษทางวินัยที่เหมาะสม
- ตัวแทนของนักศึกษาเป็นกรรมการ เนื่องจากนักศึกษาเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงกับการบังคับใช้ระเบียบข้อบังคับฯ จึงควรกำหนดให้มีตัวแทนของนักศึกษาร่วมเป็นกรรมการเพื่อแสดงความเห็นในแง่มนุของนักศึกษาด้วย
3. เมื่อคณะกรรมการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับฯ ได้จัดทำ “ร่างระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา” (ซึ่งอาจเป็นร่างระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับใหม่ทั้งฉบับ หรืออาจเป็นร่างระเบียบข้อบังคับฯ แก้ไขเพิ่มเติมระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับเดิม แล้วแต่กรณี) เป็นอันแล้วเสร็จ จึงควรจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากนักศึกษาเพื่อนำความคิดเห็นที่ได้รับมาปรับปรุงร่างระเบียบข้อบังคับฯ ให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ ความเห็นของนักศึกษจะต้องไม่เป็นการขัดหรือแย้งต่อกฎหมายหรือมีผลเป็นการลดทอนคุณค่าในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของนักศึกษาลงด้วย
4. เมื่อคณะกรรมการจัดทำหรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับฯ ได้ปรับปรุงระเบียบข้อบังคับฯ อีกครั้งเพื่อความเหมาะสม จึงเสนอร่างระเบียบข้อบังคับฯ ดังกล่าวพร้อมความเห็นของตนต่ออธิการบดี (หรือบุคคลที่อธิการบดีมอบหมาย) เพื่อพิจารณาก่อนที่จะเสนอสภาสถาบันพิจารณาอนุมัติเป็น “ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยนักศึกษา”
- อนึ่ง อธิการบดีควรเสนอร่างระเบียบข้อบังคับฯ พร้อมบันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างระเบียบข้อบังคับฯ ตลอดจนเอกสารอื่นใดที่เป็นข้อสนับสนุนร่างระเบียบข้อบังคับฯ ดังกล่าว เพื่อเป็นประโยชน์และสะดวกต่อการพิจารณาของสภาสถาบัน
5. หากสภาสถาบันอนุมัติระเบียบข้อบังคับฯ เกี่ยวกับวินัยนักศึกษา และระเบียบข้อบังคับฯ ดังกล่าวมีผลใช้บังคับ หน่วยงานซึ่งดูแลงานวินัยนักศึกษาควรเร่งประชาสัมพันธ์รายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับฯ เพื่อให้นักศึกษาได้รับทราบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับเดิม เพราะระเบียบข้อบังคับฯ ที่ผ่านการแก้ไขเพิ่มเติมแล้วอาจมีสาระสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไปจากระเบียบข้อบังคับฯ ฉบับเดิมก็เป็นได้

เอกสารอ้างอิง

- กันยา สุวรรณแสง. (2544). *จิตวิทยาทั่วไป (GENERAL PSYCHOLOGY)*. (พิมพ์ครั้งที่ 5).
กรุงเทพฯ: รวมสาส์น (1977).
- โกศล วงศ์สวรรค์. (ม.ป.ป.). *ปัญหาสังคม SOCIAL PROBLEMS*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น
(1977).
- คณะกรรมการประสานงานองค์การสิทธิมนุษยชน (กปส.). (2540). *สิทธิมนุษยชน*. (ม.ป.ท.).
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2537). *การเสริมสร้างวินัย คู่มือแนะแนวทางปฏิบัติ*.
(ม.ป.ท.).
- จิตรลดา เหลืองภิรมย์. (2548). *สิทธิของเด็กในกระบวนการสอบสวนคดีอาญา: ศึกษากรณีเด็กเป็นผู้ถูกกล่าวหา*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จำนง อติพัฒนสิทธิ์ และคณะ. (2547). *สังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จุมพล นิมพานิช และคณะ. (2539). *มนุษย์กับสังคม*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์
การพิมพ์.
- ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์. (2540). *กฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง*. กรุงเทพฯ: จีรัช
การพิมพ์.
- ชาญชัย แสวงศักดิ์. *หลักและสาระสำคัญของวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง*. บรรยาย ณ
โรงแรมรามาร์การ์เดินส์ กรุงเทพฯ, 12 กันยายน 2554.
(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
- ชาญชัย แสวงศักดิ์. (2550). *คำอธิบายกฎหมายจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง*.
(พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน,
_____. (2550). *คำอธิบายกฎหมายปกครอง*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- _____. (2552). *คำอธิบายกฎหมายว่าด้วยวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง*.
(พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ณรงค์เดช สรุโฆษิต. (2553). *การควบคุมตรวจสอบการกระทำทางปกครองในประเทศไทย*.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ทัศนีย์ ลักษณะอภิชนชัย, และคณะ. *รายงานการศึกษาวินัย เรื่อง การพิทักษ์ ปกป้อง คุ้มครอง
สิทธิเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดตามอนุสัญญาและมาตรฐานระหว่างประเทศ*. เสนอต่อ
สำนักงานกิจการยุติธรรม กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม.

- บุบผา อัครพิมาน. หลักกฎหมายทั่วไป สืบค้นเมื่อ 28 เมษายน 2554 จาก <http://www.pub-law.net>
บรรเจิด สิงคะเนติ. (2543). *หลักพื้นฐานของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์*
ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- บรรเจิด สิงคะเนติ, และสมศักดิ์ นวตระกูลพิสุทธิ์. (2543). *หลักความได้สัดส่วนตามหลักกฎหมายของ*
เยอรมันและฝรั่งเศส. กฎหมายปกครอง 19, 166.
- บรรหาร กำลา, และศศิพรธณ พวงพันธ์. *การปฏิรูประบบโทษทางอาญาในประเทศไทย*.
เอกสารสรุปสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง การปฏิรูประบบโทษทางอาญาในประเทศไทย.
จัดโดย สถาบันวิจัยและพัฒนากระบวนการยุติธรรม สำนักงานกิจการยุติธรรม
กระทรวงยุติธรรม 16 กรกฎาคม 2548 ณ โรงแรมรามาคาร์เด็นส์ กรุงเทพฯ.
- ประสาร ทิพย์ธารา. (2523). *พัฒนาการและการปรับตัวของวัยรุ่น*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- ปรีชา สุวรรณพินิจ และนางลักษณ์ สุวรรณพินิจ. (2548). *ชีววิทยา 2*. (พิมพ์ครั้งที่ 5).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรชัย ต่านวิวัฒน์. ประเทศไทยกับการเข้าเป็นภาคีการระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง
และสิทธิทางการเมือง พ.ศ. 2509. ใน วิชัย ศรีรัตน์ (บรรณาธิการ), *สิทธิมนุษยชนและ*
สิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),
- ไพรัช โตสวัสดิ์. (2547). *การตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของปฏิบัติการทางปกครอง*.
สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2549). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายปกครอง หลักการพื้นฐานของกฎหมาย*
ปกครองและการกระทำทางปกครอง. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ศาลปกครอง, สำนักงาน. คำแนะนำของสำนักงานศาลปกครองที่ 1/2544
เรื่อง หลักเกณฑ์การแจ้งสิทธิในการฟ้องคดีปกครอง สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2555, จาก
http://www.admincourt.go.th/00_web/02_kadee/02_accuse/02_acc07.htm
_____.สรุปหลักกฎหมายจากคำวินิจฉัยศาลปกครองสูงสุด ปี พ.ศ. 2551 ในประเด็นเกี่ยวกับเขต
อำนาจศาลปกครอง สืบค้นเมื่อ 12 มกราคม 2555, จาก http://www.admincourt.go.th/attach/News_Attach/2009/04/vinitjai_20090402_3.pdf
_____.หน่วยงานทางปกครองตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง
พ.ศ. 2542 สืบค้นเมื่อ 29 พฤศจิกายน 2554, จาก http://www.admincourt.go.th/09-ARTICLE/admin_agency.pdf

- ศุภวัฒน์ สิงห์สุวรรณ. การแจ้งสิทธิและหน้าที่ในกระบวนการพิจารณาทางปกครอง: หลักเกณฑ์ทั่วไปหรือเงื่อนไขความชอบด้วยกฎหมายของคำสั่งทางปกครอง สืบค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2554, จาก <http://www.pub-law.net>
- ศรันยู โพธิ์รัชตากร. (2540). การอุทธรณ์คำสั่งทางปกครอง. ใน *สาระสำคัญของกฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง*. (ม.ป.ท.).
- สันธิชัย สนิทไชย. (2551). *มาตรการทางอาญาเกี่ยวกับการเข้าถึงข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตที่ไม่เหมาะสมสำหรับเด็ก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์. (2543). *หลักความเสมอภาค*. วารสารนิติศาสตร์ 30(2), 165.
- สมศักดิ์ ตันตกุลเสนา. (2540). *คู่มือขอให้พิจารณาใหม่*. ใน *สาระสำคัญของกฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครองและความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- สร้อยตระกูล (ดีวานนท์) อรรถมานะ. (2541). *พฤติกรรมองค์กร ทฤษฎี และการประยุกต์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุพัทธา สุภาพ. (2540). *สังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- เสาวลักษณ์ วิจิตร. (2545). *การคุ้มครองสิทธิเด็กกระทำผิดจากการสอบปากคำในชั้นสอบสวนตามกระบวนการยุติธรรมแนวใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อัฉรดา ฉายากุล, และคณะ. (2546). *พันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนของไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา.
- อิงอร จินตนาเลิศ. (2541). *กลไกระหว่างประเทศเพื่อการปฏิบัติตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อำพน เจริญชีวินทร์. (2550). *คำอธิบายการฟ้องและการดำเนินคดีในศาลปกครอง*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- Jerre S. Williams. (1979). *Constitutional Analysis*. ST.Paul: West Publishing.
- M.Michael Rosenberg and others. (1987). *An Introduction to Sociology*. Ontario: Methuen Publications.
- Robert Holden and others. (n.d.). *Introduction to Human Rights*. (n.p.).

United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). *Convention on the Rights of the Child* [Online]. Available from: <http://www.unicef.org/crc/>
[26 July 2011] Universal Declaration of Human Rights

W.H.Auden. *An Introduction to the Human Rights Movement* [Online]. Available from:
<http://www.hrweb.org/intro.html> [22 July 2011]